

דצמבר, 2016

מסמך עקרונות ותוכנית עבודה למיזם גיל הינקות

רקע:

בישראל חיים כחצי מיליון תינוקות ופעוטות בגיל הינקות (גילאי לידה-שלוש) והם מהווים כ-40% מאוכלוסיית הילדים בגיל הרך. גיל זה מאופיין בהתפתחות מהירה ובתלות פיזית ורגשית מוחלטת של הילד במבוגר המטפל. התפתחות תקינה בגיל הינקות נחשבת כבעלת השפעה עמוקה על עתידם של הילדים, כולל עתידם החברתי-כלכלי ומכאן על החברה כולה. (מחקר מכון ברוקדייל "גיל הינקות בישראל" 2015).

"גילאי לידה עד 3, הינם קריטיים לפיתוח היכולות הקוגניטיביות והאיזון הרגשי של הילד, אשר מצדם הנם בעלי חשיבות מכרעת להמשך התפתחות הילד, כולל יכולתו לרכוש ידע וכישורים על פני מחזור חייו" (פרופ' פנינה קליין דו"ח טרכטנברג).

בגיל זה, נעשית גדילה מואצת של המוח ולכן אירועים סביבתיים וביולוגיים וכן חוויות אמוציונליות וגירויים אליהם נחשפים התינוקות והפעוטות הם בעלי השפעה עמוקה, מכרעת וייחודית להמשך תהליך ההתפתחות. בהקשר זה התייחסו מומחים למצבי עקה היוצרים שינויים במבנה המוח וכן לסוגיות בתהליכי התקשרות הורה-ילד, המייצרים חוויה המוטבעת בילד שטומנת בחובה השלכות לעתיד. כמו כן, השפעות ההזנחה/לחץ מתמשך בגיל הינקות במסגרת המשפחה ובמסגרות החינוכיות גורמת לירידה במסת המוח, שינויים פיסולוגיים במבנה הקורטקס שינויים בכמות הקשרים שבין ההמיספרות ושינויים במערכת ההורמונלית – עליה בהורמוני ה- stress.

מחקרים של הבנק העולמי כבר מ-1996 מראים כי השקעה בפיתוח הגיל הרך מייצרים תשואה של 16%, על כל דולר שמושקע יש חיסכון של 7 דולר בהוצאה הציבורית. לפיכך, תכניות לפיתוח הגיל הרך משמעותן פיתוח כלכלי.

לסיכום - קובעי מדיניות, אנשי מחקר ומחנכים שותפים להבנה בדבר חשיבות תקופת החיים הראשונה להתפתחות הילדים בכלל, ולהתפתחות ילדים ממשפחות מוחלשות בפרט והצורך בהשקעת משאבים בתקופה זו.

בסיס תאורטי לעקרונות העבודה בגיל הינקות:

בבסיס תוכנית העבודה עומדת הגישה כי יש צורך לשלב בין התייחסות למאפייני הילד והוריו לבין התייחסות למעגלים הרחבים ולסביבה בה הילד חי. הילד הינו חלק ממשפחה וחלק מקהילה בעלת מאפיינים שונים המשפיעים על חייו ועל יכולתו להתמודד עם הקשיים והאתגרים הניצבים בפניו.

הגישה האקולוגית – של Bronfenbrenner (1979) הינה גישה הוליסטית להתפתחות בגיל הרך ובמהלך הבגרות. גישה זו לוקחת בחשבון את המבנים החברתיים, כלכליים, פוליטיים כחלק ממהלך החיים. לפיכך, בניית גשרים בין התחומים והשחקנים השותפים בחייו של הילד, שיפור מרכיבים במבנים החברתיים המורחבים יותר בסביבתו, תאפשר התפתחות אופטימלית של הילד, במיוחד בשנות החיים הראשונות.

לפי ברונפנברנר כל דבר קיים בסימביוזה וההתפתחות מתרחשת בקונטקסט הזה. חשוב להבין שמעברים והכנות למעברים הן תקופות קריטיות בחיי הילדים, לפיכך רצף בין מבנים אקולוגיים חשוב לשלמות של הילד (well-being), כדי לאפשר רצף זה, תאוריית המערכות האקולוגיות מקדמת שיתופי פעולה בין כל המערכות המשפיעות על הילד והמשפחה כדי לתת מענה מיטבי לצרכים ההתפתחותיים. ההיבט החשוב ביותר של גישה זו הוא חיזוק הנטיה להסתכל בתוך הפרט ובמקביל מעבר לפרט, וסביבתו למציאת תובנות על ההתנהגות וההתפתחות. כדי לארגן תפיסה מתאר ברונפנברנר 3 מערכות אקולוגיות: ראשוני, שניוני ושלישוני. לפיכך העבודה בתוכנית עובדת על כל המעגלים ומתמקדת בעבודה בזירות הבאות: עם הורים, ילדים ואנשי מקצוע.

1. עבודה עם הורים:

כאמור שינוי במצב הילד וברמת הסיכון בו הוא נמצא, קשורה לא רק ביכולתו או באופן בו יעבדו עימו אנשי המקצוע באופן ישיר, השינוי יתחולל רק אם תעשה עבודה עם הוריו, אם הם יהיו שותפים פעילים בתוכנית העבודה ויתקיים רצף בין תוכנית ההתערבות לנעשה בביתו. ההנחה אם כן היא, שהורות תקינה מאפשרת התפתחות תקינה של ילדים. לצורך פיתוחה של הורות תקינה ההורים זקוקים לליווי ולמקורות מידע אמינים בעיקר בנושאי בריאות ותזונה (55%) ונושא ההתמודדות כהורה בגידול ילד (39%) כפי שעולה מסקר שנעשה במחקר "גיל הינקות בישראל (2015, מכון ברוקדייל). עוד עולה בסקר כי 65% מההורים רואים בחברים ומשפחה מקור המידע עיקרי אחריהם טיפת החלב – 52%, המשמשת בעיקר את ההורים לילדים עד גיל שנה (61%) לעומת גילאי 2-3 (45%). מקורות מידע משניים – רופאים, אתרי אינטרנט ומגויינים.

חיזוק נוסף קיים בנתוני התוכנית הלאומית לילדים ונוער בסיכון 360° , הממצאים מראים אחוז גבוה של גורמי סיכון בגיל הינקות במישור הבריאותי (54% מכלל הילדים בגיל הינקות במיפוי בשנים 2009-2014) ובמישור ההתפתחותי והמשפחתי (72% מכלל הילדים בגיל הינקות במיפוי בשנים 2009-2014).

2. עבודה עם ילדים:

תיאוריות התפתחות מתארות באופן ברור כיצד ילדים מתפתחים בשלבים שונים בחיים, מחקרים שונים בגיל הרך (Dikinson & Neuman 2006, Neuman & Dikinson 2003) מראים בבירור כי התפתחות קוגניטיבית קשורה להתפתחות חברתית וריגשית. יתר על כן מחקרים נוספים על התפתחות של ילדים מהיבטים נוירולוגיים והתנהגותיים מצביעים על כך שכל היבט של התפתחות בגיל הרך החל מהתפתחות המוח וכלה בהתפתחות חברתית רגשית מושפע מהתנסויות שילדים חווים באופן מצטבר (Shonkof & Phillips, 2000: Knudsen, Hekman, Cameron & Shonkof, 2006). לפיכך, הנחת יסוד בסיסית הינה כי ילדים מתפתחים באינטראקציה עם סביבתם החברתית והתרבותית.

3. עבודה עם אנשי המקצוע:

א. אנשי מקצוע בעבודתם עם ילדים: איש המקצוע הבא במגע עם הילד, מהווה המבוגר הנוסף המשמעותי בחייו (אחרי הוריו) ולכן האינטראקציה בין הילד לאיש המקצוע, משמעותית ביותר. ככל שאנשי מקצוע יבינו את משמעות תפקידם, יכירו תאוריות התפתחות, חשיבות הקשר שלהם עם הילד והוריו, הם יסייעו בהתפתחותו התקינה. בגיל הינקות יש לשים דגש על אנשי מקצוע במסגרות החינוכיות. הנתונים מראים כי כ-66% מן הילדים בגיל הינקות בישראל שוהים במסגרות בהסדר תשלום (מפוקחות ופרטיות) רק 24% מתוכם שוהים במסגרות מוכרות ומפוקחות. כ-34% מהילדים נמצאים בהסדר ביתי. כלומר, ברוב שעות הערות של הילדים הם נמצאים במסגרת החינוכית ולא בביתם, בחיק משפחתם.

מחקרים רבים מראים את הקשר בין מסגרת איכותית להתפתחות מיטבית של תינוקות ופעוטות. נושא זה מודגש באופן מיוחד לגבי תינוקות ופעוטות בסיכון - מסגרת שאינה איכותית עלולה לגרום למצב בלתי הפיך של הסיכון וחוסר יכולת ליצור מצב של מודל מתקן עבור התינוק/פעוט. המסגרת הינה קריטית עוד, עקב גילם הרך ביותר של התינוקות והפעוטות השוהים בה. הנחת המוצא היא שתינוקות נמצאים מגיל 3 חודשים במסגרת וזאת עובדה אשר אינה מתיישבת עם צרכם ההתפתחותי. מסגרת חינוכית טיפולית איכותית - כוללת פרמטרים מבניים ותהליכיים, בדגש על: היבטים מבניים של איכות טיפול-חינוך הכוללים גורמים שונים הנקבעים ע"י מדיניות והקצאת משאבים:

- גודל הקבוצה והיחס המספרי בין מטפלת לילדים
- הרכב גילאי הילדים
- הרכב סוציו-אקונומי של הקבוצה

- רמת השכלה/הכשרה של הצוות איכות הצוות החינוכי ובמיוחד – התנאי עבודה ושכר של הצוות החינוכי
- היקף ההדרכה שמקבל הצוות
- רמה ואופן הפיקוח
- איכות והתאמת הסביבה הפיזית
- הקצאת משאבים ציבורי

היבטים תהליכיים של איכות טיפול-חינוך הכוללים איכות החוויות וההתנסויות היומיומיות ואיכות יחסי הגומלין שיש לילד במסגרת

- אקלים רגשי
- איכות המגע בין המחנכת לילדים
- אופן הטיפול, ההשגחה ובניית הרגלים במסגרת
- איכות הפעילויות החינוכיות - תואמות גיל וצרכים
- איכות מודל ההדרכה למטפלות.

אנשי מקצוע בעבודתם עם הורים: יכולת הגמישות של התוכניות והאופן בו הן מתמודדות עם המרחק בין איש המקצוע והמשפחות בהן הוא מטפל הינה גורם שינוי חשוב ביותר. תכניות המדגישות מאפייני טיפול גמיש, חדשני, חריגה ממגבלות המקצוע, יחס של כבוד למשפחה ולתרבות ודאגה למטופלים, מחויבות וזמינות, אמינות אורך רוח ונתינה עקבית יסייעו בקידום המשפחות (קציר 2008, פקר 2000).

4. שיתופי פעולה - מאחר שרוב המוסדות והארגונים הקשורים לקהילה יכולים כל אחד להתייחס רק לחלק מהאקולוגיה של הילדים ומשפחותיהם, יש צורך בשיתופי פעולה ביניהם לצורך בניית תוכניות מוצלחות. עובדה זו מצריכה שינוי בקרב הארגונים והסוכנויות אשר יאלצו לשנות דרכי פעולה וזאת כדי להפוך לשותפים במאמצים אינטנסיביים קהילתיים, וכדי להשתמש במערכת מאורגנת היטב של הפניות.

בניית מערך שירותים מתואם בין כלל הגורמים הפועלים בתחום הגיל הרך המבצע התערבויות לאחר מיפוי צרכים, גמיש, נמנע מכפילויות ומעניק שרות רב מערכתי וזמין, יסייע למשפחות בהתארגנות הפנימית ויעניק שרות הולם וטוב דיו. במקביל, כפי שמציינות בן רבי, עמיאל, דולב, כאהן, סטרבינסקי, כהן נבות, ריבקין (מסמך עשור לאשלים 2008), אחת הבעיות המרכזיות ביחס לאוכלוסיות מתרבויות שונות היא היקף נמוך של צריכת שרותים ומודעות נמוכה לחשיבות השרות ולמענים שהוא מעמיד. המודעות היא אחד המרכיבים המרכזיים ליצירת שינוי.

מטרות המיזם:

- קידום איכות חייהם, שלומותם והתפתחותם של ילדים בגילאי לידה - 3 במסגרות החינוך והטיפול (בדגש על מעונות ומשפחתונים), בבית ובקהילה
- חיזוק קשר הורה-ילד וסיוע בהתמודדות הורים עם אתגרי הורות והעם בניית יחסים משפחתיים
- פיתוח ההון האנושי של צוותי הגיל הרך ביישובים, לקידום הידע, המיומנויות והפרקטיקות המיטיבות של אנשי המקצוע.

כיווני פעולה:

כדי ליישם את תפיסת העולם המערכתית-אקולוגית יש צורך להוביל שני מהלכים מקבילים המתבססים על הנחות היסוד שהובאו לעיל:

1. חיזוק מערך השירותים הישובי – סיוע לישוב ביצירת מערך שירותים מלא לילדי הגיל הרך, תוך דגש על ילדים בגיל הינקות, ביישוב והורים.

מודל העבודה היישובי קובע כי הרשות המקומית היא האחראית למתן שירותים איכותיים לתושביה, בכל הגילאים ולכן בבואה להפעיל מערך שירותים לגיל הרך, עליה להישען על תפיסה כוללת, ראייה מערכתית של צרכי הילדים ביישוב ועל חדשנות, תוך אופטימיזציה של המשאבים. לפיכך, קיומו של בסיס שירותים אוניברסלי המיועד לכלל ילדי הגיל הרך והוריהם (טיפות חלב, מוקדי בריאות והעשרה ועוד) יחד עם שירותים פרוגרסיביים-תוספתיים המיועדים לאוכלוסיות ייחודיות על פי צרכיהן (כגון: מרכז הורות וטף לאוכלוסיות בסיכון גבוה, טיפולים ביחידות התפתחותיות לילדים בעלי עיכובים ומורכבות) הינו המערך המתבקש אשר יאפשר רצף טיפולי. תוכנית העבודה הישובית תקבע תוך דיון במנגנוני הועדות הגיל הרך הקיימות ביישוב, לא יוקמו ועדות נפרדות וכלל התוכנית תשלים את המערך הקיים ותתבסס על מודל כוורת הרצף אשר פותח ב"התחלה טובה".

יושם דגש על הזירות הבאות:

- מסגרות חינוכיות בפיקוח
- מענים בקהילה
- פיתוח ידע ומידע בכלים דיגיטליים
- פיתוח ההון האנושי ביישוב - אנשי המקצוע הבאים במגע עם הילדים

2. השפעה ברמת המדיניות הארצית – שותפות מלאה עם משרדי הממשלה הרלוונטיים לנושא ויצירת מסה קריטית של מעורבות גורמים רבים ומגוונים בגיל הרך, ובהם ארגונים וולונטריים, עמותות, חברות וגופים פרטיים וממשלתיים הכרחית לשם השפעה על המדיניות הלאומית בכל הקשור בגיל הרך.

תוכנית עבודה ראשונית ולו"ז לביצוע:

דצמבר 2016

התכנסות ועדת ההיגוי על סדר היום : חידוד קווי פעולה, אישרור רשימת ישובים.
סגירת הסכם עם הממשלה

ינואר 2017

תחילת תהליך העבודה למול הרשויות
שליחת מכתבים לישובים נבחרים
קביעת מפגש עם ראש הרשות
קליטת רכזים מחוזיים
בחירת צוות בונה הערכה

פברואר –מרץ 2017

מיפויים בישובים, דיונים בועדות הגיל בישובים ובנית תוכניות עבודה

אפריל 2017

בחירת גוף מעריך

במקביל אפריל - מאי 2017

הפעלת מענים ביישובים על פי תוכניות העבודה